

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 21 listopada 2023 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Michał Laskowski (przewodniczący)

SSN Tomasz Artymiuk (sprawozdawca)

SSN Andrzej Stępka

Protokolant Małgorzata Sobieszczańska

w sprawie **B. B.**

w przedmiocie odszkodowania i zadośćuczynienia

po rozpoznaniu w Izbie Karnej na rozprawie

w dniu 21 listopada 2023 r.,

przy udziale prokuratora Prokuratury Krajowej Marka Zajkowskiego

kasacji wniesionej przez prokuratora

od wyroku Sądu Apelacyjnego w Szczecinie

z dnia 19 maja 2022 r., sygn. akt II AKa 263/21,

zmieniającego wyrok Sądu Okręgowego w Szczecinie

z dnia 22 czerwca 2021 r., sygn. akt III Ko 390/19,

- 1. uchyla zaskarżony wyrok i postępowanie o odszkodowanie i zadośćuczynienie z wniosku B. B. na podstawie art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k. umarza;**
- 2. obciąża Skarb Państwa kosztami procesu.**

UZASADNIENIE

Sąd Okręgowy w Szczecinie wyrokiem z dnia 22 czerwca 2021 r., sygn. akt III Ko 390/19, oddalił wniosek B. B. o odszkodowanie i zadośćuczynienie za szkody oraz krzywdy związane z jego internowaniem w okresie od dnia 8 maja 1982 r. do dnia 11 czerwca 1982 r. na mocy decyzji Komendanta Wojewódzkiego MO w S., który to wniosek oparty został o przepis art. 8 ust. 4 ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego (t.j.: Dz. U. 2021.1693 ze zm. – dalej w tekście ustawa lutowa).

Wyrok ten zaskarżył pełnomocnik wnioskodawcy. W apelacji podniósł zarzuty: naruszenia prawa materialnego – art. 8 ust. 4 ustawy lutowej (pkt 1 apelacji – numeracja przyjęta na potrzeby niniejszego uzasadnienia) oraz prawa procesowego, tj. art. 7 k.p.k. (pkt 2 apelacji) i art. 201 k.p.k. (pkt 3 apelacji). W oparciu o te zarzuty wniósł o zasądzenie na rzecz wnioskodawcy kwoty 537.937,55 zł tytułem zadośćuczynienia oraz kwoty 124.919,76 zł tytułem odszkodowania.

Po rozpoznaniu tej apelacji Sąd Apelacyjny w Szczecinie wyrokiem z dnia 19 maja 2022 r., sygn. akt II AKa 263/21, zmienił zaskarżony wyrok w ten sposób, że zasądził od Skarbu Państwa na rzecz B. B. tytułem uzupełniającego zadośćuczynienia kwotę 4.000 zł z odsetkami ustawowymi od daty uprawomocnienia się wyroku.

Kasację od wyroku Sądu odwoławczego, na niekorzyść wnioskodawcy w części dotyczącej uzupełniającego zadośćuczynienia, wniósł Prokurator Okręgowy w Szczecinie. Zarzucił w niej „rażące naruszenie przepisów prawa, które mogło mieć istotny wpływ na treść zaskarżonego wyroku, to jest przepisu art. 433 § 2 k.p.k. polegające na wadliwej kontroli odwoławczej poprzez zaniechanie wszechstronnego rozważenia podniesionego w apelacji wnioskodawcy zarzutu naruszenia prawa materialnego tj. art. 8 ust. 4 ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego (Dz. U. z 2021r., poz. 1693 t.j.) - zwana dalej ‘ustawą lutową’- co w konsekwencji skutkowało wyrażeniem przez Sąd II instancji błędnego poglądu prawnego, że w związku z uprzednim zasądzeniem zadośćuczynienia na podstawie art. 8 ust. 1a ustawy lutowej, który to przepis został uznany za niekonstytucyjny wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego z dnia 1 marca

2011 r., sygn. P 21/09, roszczenie uzupełniające w tym zakresie znajduje oparcie ustawowe w treści art. 8 ust. 4 ustawy lutowej, podczas gdy prawidłowa wykładnia tego przepisu prowadzi do wniosku, że wcześniejsze zasądzenie zadośćuczynienia na podstawie art. 8 ust. 1a ustawy lutowej wytworzyło stan rzeczy osądzonej (*res iudicata*) i winno skutkować umorzeniem postępowania w zakresie żądania uzupełniającego na zasadzie art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k.”.

Przy tak sformułowanym zarzucie autor kasacji wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku (pkt I) oraz umorzenie postępowania na podstawie art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k. i stanowisko to podtrzymał uczestniczący w rozprawie kasacyjnej prokurator Prokuratury Krajowej.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje.

Kwestią wymagająca w tej sprawie rozstrzygnięcia niejako na przedpolu jest dopuszczalność kasacji wniesionej na niekorzyść wnioskodawcy. Wynika to z ustalonego w jeszcze w toku postępowania okołokasacyjnego bezspornego faktu śmierci B. B. w dniu 8 września 2021 r. (akt zgonu k. 389), więc przed wydaniem wyroku przez Sąd Apelacyjny w Szczecinie.

Zasłność ta skutkowała wcześniej postanowieniem Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 23 listopada 2022 r., sygn. akt II WKK 44/22, którym – po ujawnieniu faktu zgonu wnioskodawcy – umorzono postępowanie kasacyjne. Postanowienie to, po jego zaskarżeniu przez prokuratora, zostało uchylone postanowieniem Sądu Najwyższego z dnia 8 marca 2023 r., III KZ 61/22, w którym to orzeczeniu trafnie wskazano, że po wydaniu w dniu 18 października 2022 r. przez Przewodniczącego II Wydziału Karnego Sądu Apelacyjnego w Szczecinie zarządzenia o przyjęciu kasacji obowiązkiem tego Sądu było przekazanie nadzwyczajnego środka zaskarżenia wraz z aktami sprawy Sądowi Najwyższemu, ponieważ nawet dostrzeżenie na tym etapie postępowania okoliczności mogących powodować niedopuszczalność kasacji nie daje kompetencji prezesowi sądu odwoławczego do reasumpcji wcześniejszej decyzji o przyjęciu kasacji. Skorygowania błędnej decyzji o przyjęciu kasacji może w takiej sytuacji dokonać wyłącznie Sąd Najwyższy poprzez pozostawienie jej bez rozpoznania w oparciu o przepis art. 531 § 1 k.p.k.

Co więcej, jak to również zasadnie stwierdził w powołanym orzeczeniu Sąd Najwyższy, żaden przepis Kodeksu postępowania karnego nie uprawnia też Sądu odwoławczego do umorzenia postępowania kasacyjnego z powodu dostrzeżenia niedopuszczalności kasacji wynikającej z treści art. 529 k.p.k. *a contrario*. W taką kompetencje został wyposażony jedynie Sąd Najwyższy.

Powyższe zaktualizowało konieczność zbadania przez sąd kasacyjny, czy śmierć wnioskodawcy przed wniesieniem na jego niekorzyść kasacji uprawnia do jej przyjęcia i rozpoznania (zagadnienia tego Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 8 marca 2023 r. nie rozstrzygał).

Art. 529 k.p.k. umożliwia wniesienie i rozpoznanie kasacji na korzyść oskarżonego pomimo zaistnienia okoliczności w nim wskazanych, do których należą m.in. okoliczności wyłączające ściganie, w tym określony w art. 17 § 1 pkt 5 k.p.k. przypadek śmierci oskarżonego. W orzecznictwie Sądu Najwyższego wyrażono trafny pogląd, że *a contrario* art. 529 k.p.k. stwierdzenie jednej w wymienionych w tym przepisie sytuacji powoduje, iż niedopuszczalne jest wniesienie i rozpoznanie kasacji na niekorzyść oskarżonego (zob. postanowienia Sądu Najwyższego: z dnia 29 lipca 2015 r., II KK 98/15; z dnia 4 kwietnia 2017 r., IV KK 411/16). Wobec treści art. 529 k.p.k. i statusu osoby represjonowanej również w postępowaniu o stwierdzenie nieważności orzeczenia na podstawie przepisów ustawy lutowej nie jest dopuszczalne wniesienie po śmierci takiej osoby kasacji na niekorzyść od postanowienia stwierdzającego nieważność orzeczenia, niezależnie od tego czy śmierć tej osoby nastąpiła po uprawomocnieniu się orzeczenia stwierdzającego taką nieważność, czy też represjonowany zmarł wcześniej (zob. teza 2 postanowienia składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 26 września 1996 r., II KKN 87/96, OSNKW 1997, z. 1-2, poz. 2). Odmienne ma się rzecz, jeżeli chodzi o możliwość wniesienia kasacji na niekorzyść od orzeczenia o charakterze odszkodowawczym, wydanego na podstawie art. 8 i następnych ustawy lutowej. W postępowaniu odszkodowawczym represjonowany (oraz jego następcy) nie ma już statusu zrównanego ze statusem oskarżonego, a zatem argumentacja *a contrario ex* art. 529 k.p.k. nie ma zastosowania (zob. S. Zabłocki (w:) z. Gostyński (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 2004, tom III, s. 564-565). Jak trafnie podniósł to Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 26 kwietnia 2021 r., IV KS 13/21,

wskazana w art. 17 § 1 pkt 5 k.p.k. ujemna przesłanka procesowa związana jest ze śmiercią oskarżonego, a nie innych stron postępowania, bowiem odpowiedzialność karna ma charakter zindywidualizowany i tym samym śmierć oskarżonego z obiektywnych przyczyn uniemożliwia jego ukaranie. Natomiast na gruncie ustawy lutowej, w toku postępowania o odszkodowanie i zadośćuczynienie, osoba represjonowana nie występuje w charakterze „oskarżonego”, lecz strony inicjującej postępowanie. Z chwilą śmierci takiej osoby jego uprawnienia przechodzą bądź na osoby wskazane w art. 8 ust. 1 zd. drugiej ustawy lutowej, bądź na jego następców prawnych (spadek).

Podsumowując, śmierć wnioskodawcy w sprawie o odszkodowanie i zadośćuczynienie dochodzone w oparciu o przepisy ustawy lutowej nie skutkuje ujemną przesłanką procesową określoną w art. 17 § 1 pkt 5 k.p.k., a w związku z tym nie powoduje niemożliwości wniesienia i rozpoznania kasacji na jego niekorzyść w oparciu o przepis art. 529 *a contrario* k.p.k. Tym samym dopuszczalne było wniesienie i rozpoznanie kasacji prokuratora od prawomocnego wyroku Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 19 maja 2022 r., sygn. akt II Aka 263/21, skierowanej na niekorzyść B. B.

Przechodząc do merytorycznego rozpoznania wniesionego w tej sprawie nadzwyczajnego środka zaskarżenia stwierdzić należy zasadność sformułowanego w nim zarzutu dokonania przez Sąd drugiej instancji wadliwej kontroli odwoławczej. Wprawdzie w realiach procesowych niniejszej sprawy właściwym byłoby postawienie zarzutu wystąpienia bezwzględnej przyczyny odwoławczej określonej w art. 439 § 1 pkt 8 k.p.k. (*res iudicata*), bez wątpienia taki zarzut można wszelako zdekodować wprost w oparciu o samą treść *petitum* kasacji.

Przypomnieć w tym miejscu należy zaszłości, które w tej sprawie doprowadziły do konkluzji stanowiącej podstawę wyroku Sądu Najwyższego.

B. B., na mocy decyzji z dnia 8 maja 1982 r., nr [...], Komendanta Wojewódzkiego MO w S., był internowany w okresie od dnia 8 maja 1982 r. do dnia 11 czerwca 1982 r.

Wyrokiem z dnia 7 grudnia 2009 r., sygn. akt III KO 175/08, Sąd Okręgowy w Szczecinie zasądził na rzecz wyżej wymienionego, na podstawie art. 8 ust. 1 i 1a

ustawy lutowej, kwotę 4.000 zł tytułem zadośćuczynienia z tytułu wykonania wskazanej wyżej decyzji o internowaniu.

Kolejny wniosek pełnomocników B. B. o odszkodowanie z tytułu wykonania powołanej decyzji złożono w dniu 8 maja 2019 r., a następnie kilkakrotnie go modyfikowano zarówno co do wysokości dochodzonego odszkodowania (k. 1450), jak i poprzez rozszerzenie roszczenia również o zadośćuczynienie (k. 197). Treść kolejnych pism sporządzanych przez pełnomocnika nie pozostawia przy tym wątpliwości, że podstawą dochodzonych roszczeń były i w tym wypadku przepisy ustawy lutowej, a przede wszystkim – chociaż tego wprost nie wyartykułowano w tych wystąpieniach – przepis art. 8 ust. 4 tej ustawy (potwierdził to zresztą następnie zarzut z pkt 1 apelacji pełnomocnika).

Nie ulega wątpliwości, że zaistniały układ procesowy powinien skutkować umorzeniem przez Sąd Okręgowy w Szczecinie postępowania o odszkodowanie i zadośćuczynienie w oparciu o przepis art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k.

Sąd Najwyższy w tym składzie podziela utrwalony w orzecznictwie pogląd, którego podsumowaniem jest postanowienie z dnia z dnia 10 kwietnia 2019 r., IV KK 14/18, zgodnie z którym negatywna przesłanka procesowa w postaci powagi rzeczy osądzonej (art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k.) zachodzi, gdy wnioskodawca uzyskał wcześniej na podstawie przepisów ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego (np. art. 8 ust. 1) rekompensatę za represje, jakie go dotknęły z tytułu takiej działalności, a następnie wystąpił o zasądzenie uzupełniającego odszkodowania i zadośćuczynienia na podstawie art. 8 ust. 4 tej ustawy, przy braku nowego (innego) tytułu prawnego. Reguła *res iudicata* nie ma natomiast zastosowania do tych przypadków, gdy o roszczeniu z tytułu odszkodowania i zadośćuczynienia orzeczono na innej podstawie niż wynikająca z art. 8 ust. 1 ustawy lutowej (a więc w sytuacjach, gdy o tych roszczeniach rozstrzygnięto prawomocnie poprzez ich zasądzenie w następstwie wcześniejszego orzeczenia rehabilitacyjnego będącego wynikiem rewizji nadzwyczajnej, kasacji lub wznowienia postępowania).

Powyższa interpretacja to m.in. wynik jednoznacznej w swojej wymowie wykładni językowej. Z treści art. 8 ust. 4 ustawy lutowej wynika, że odnosi

się on do sytuacji, gdy uprzednio w wyniku rewizji nadzwyczajnej, kasacji lub wznowienia postępowania, prawomocnie zasądzono już odszkodowanie (podkreślenie SN) i to zarówno wówczas, gdy nastąpiło to przed wejściem w życie ustawy lutowej, przede wszystkim w oparciu o przepisy Rozdziału 50 Kodeksu postępowania karnego z 1969 r. (na podstawie art. 487 d.k.p.k.), jak i wtedy, gdy o roszczeniu rozstrzygnięto na podstawie przepisów Kodeksu cywilnego lub w oparciu o przepis z art. 552 Kodeksu postępowania karnego z 1997 r. (por. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 22 lipca 2008 r., WA 26/08; z dnia 25 lutego 2010 r., IV KK 403/09; postanowienia Sądu Najwyższego: z dnia 18 lutego 1992 r., WZ 10/92; z dnia 28 kwietnia 1992 r., WZ 55/92, OSNKW 1992, z. 11-12, poz. 82; z dnia 26 lutego 2015 r., III KK 13/15; wyroki Sądów Apelacyjnych: w Rzeszowie z dnia 5 listopada 1992 r., II AKz 64/92; w Krakowie z dnia 12 lutego 2008 r., II AKz 42/08; w Białymstoku z dnia 19 lutego 2009 r., II AKa 21/09 i z dnia 17 lutego 2016 r., II AKa 205/15). ". *Ratio legis* takiego unormowania było umożliwienie osobom represjonowanym dochodzenia dodatkowego odszkodowania i zadośćuczynienie, gdy odszkodowanie zostało już wprawdzie wcześniej zasądzone, lecz za takim roszczeniem uzupełniającym przemawiają względy słuszności. Jak już zaznaczono, odnosi się to jednak wyłącznie do przyznanego uprzednio odszkodowania i zadośćuczynienia na podstawie przepisów Kodeksu postępowania karnego bądź w postępowaniu cywilnym co do czego brzmienie art. 8 ust. 4 ustawy lutowej nie pozostawia żadnych wątpliwości. W ten sposób ustawa lutowa umożliwiła osobom represjonowanym za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego, dochodzenie swoich roszczeń opartych na motywie niepodległościowym, gdyż przepisy Kodeksu postępowania karnego lub Kodeksu cywilnego, na podstawie których uprzednio zasądzone zostały roszczenia, ten aspekt pomijały. Dopiero właśnie ta ustawa powiązała szkodę i krzywdę osoby skazanej nie tylko z samym faktem jej bezprawnego pozbawienia wolności (jak miało to miejsce w przypadku roszczeń dochodzonych na podstawie art. 487 d.k.p.k. i art. 552 k.p.k.), ale nadto uwzględnia aspekt działalności na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego.

Poglądu tego nie mogą podważyć jednostkowe orzeczenia sądów powszechnych, czy nawet Sądu Najwyższego (np. powołane w uzasadnieniu Sądu Apelacyjnego w Szczecinie w tej sprawie postanowienie SN z dnia 24 listopada 2021

r., I KZ 40/21; wyrok SN z dnia 27 sierpnia 2015 r., III KK 265/15, który *nota bene* dotyczył kwestii możliwości zasądzenia uzupełniającego odszkodowania w sytuacji wcześniejszego rozstrzygnięcia w tym przedmiocie w oparciu o przepis art. 487 § 1 k.p.k. z 1969 r.). Brak również przekonujących argumentów natury prawnej, aby od tej linii orzeczniczej odstępować.

Pomimo oczywistego w swojej wymowie utrwalonego stanowiska judykatury sąd *a quo* orzekł w tej sprawie merytorycznie i wniosek B. B. o zadośćuczynienie oraz odszkodowanie oddalił. Tym samym w postępowaniu tego Sądu wystąpiło uchybienie określone w art. 439 § 1 pkt 8 k.p.k. w zw. z art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k.

Sąd Apelacyjny w Szczecinie rozpoznając apelację pełnomocnika wnioskodawcy, w której m.in. podniesiono – aczkolwiek w innym aspekcie – obrazę prawa materialnego art. 8 ust. 4 ustawy lutowej, nie tylko nie dostrzegł wskazanego wyżej uchybienia, lecz dodatkowo je pogłębił, ponieważ pomimo istniejącego w tej sprawie stanu powagi rzeczy osądzonej, przyznał B. B., na podstawie tego przepisu, zadośćuczynienie uzupełniające zasądzone z tożsamego tytułu powołanym już w tym uzasadnieniu wyrokiem Sądu Okręgowego w Szczecinie z dnia 7 grudnia 2009 r. w sprawie III Ko 175/08. Podejmując takie rozstrzygnięcie powołał się przy tym na wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 1 marca 2011 r., P 21/09 (Dz. U. 2011.53.277), który uznał niekonstytucyjność art. 8 ust. 1a ustawy lutowej, a więc przepisu, który w tej sprawie w powiązaniu z art. 8 ust. 1 tej ustawy był podstawą rozstrzygnięcia w 2009 r. przez Sąd Okręgowy w związku z wnioskiem B. B. opartym na fakcie jego internowania w 1982 r.

Pominał w związku z tym tę oczywistość, że w takim wypadku jedyną możliwość zasądzenia określonej kwoty tytułem odszkodowania i zadośćuczynienia, która – do czasu wydania wskazanego wyżej wyroku przez Trybunał Konstytucyjny – była limitowana przez przepis art. 8 ust. 1a ustawy, stanowił przepis art. 540 § 2 k.p.k. Wznowienie postępowania w takim wypadku jest bowiem możliwe również w sprawach o odszkodowanie i zadośćuczynienie dochodzone w oparciu o przepisy ustawy lutowej (zob. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 20 lipca 2011 r., V KO 25/11; z dnia 22 lutego 2012 r., IV KO 103/11; z dnia 5 grudnia 2012 r., IV KO 67/12).

Należy wreszcie podkreślić, że pomimo tego, że Sąd drugiej instancji rozpoznawał zwykły środek odwoławczy wniesiony wyłącznie na korzyść

wnioskodawcy, nie był ograniczony w możliwości uchylenia zaskarżonego wyroku sądu *meriti*, niezależnie od kierunku zaskarżenia, jego granic i podniesionych zarzutów oraz wpływu uchybienia na treść orzeczenia, treścią art. 439 § 2 k.p.k., gdyż stwierdzona bezwzględna przyczyna odwoławcza mieściła się w dyspozycji art. 439 § 1 pkt 8 k.p.k.

Podsumowując, trafnie wskazane przez prokuratora w kasacji uchybienie, będące wynikiem niewłaściwej kontroli odwoławczej, która z przyczyn wskazanych wyżej powinna nastąpić poza granicami zaskarżenia, musiało skutkować uchyleniem wyroku sądu *ad quem* oraz implikowało – wobec stwierdzenia ujemnej przesłanki procesowej w postaci *res iudicata* – umorzenie postępowania przez Sąd Najwyższy na podstawie art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k.

Powyższe skutkowało też koniecznością obciążenia Skarbu Państwa kosztami procesu (art. 13 ustawy lutowej).

[K.K.]

[ał]